

ՊՐՈՖ. ԴՈՎՏ. Լ. Մ. ՄԵԼԻՔՍԵՆ-ԲԵԿ

ՍԵՐՈՎԲԵ ՊԱՏԿԱՆՅԱՆԸ ԵՎ ՀԱՅԱԳԵՏ ՎՐԱՑԻ ԳԱՅՈՍԸ ԱՍՏՐԱԽԱՆՈՒՄ

այ և վրացի ժողովուրդների և քաղաքական-պետական, գրական-մշակութային և այլ գործիչների փոխհարաբերությունները, բարեկամական կապերը անցյալում, անկեղծ և ամուր են եղել նաև Հայրենիքից դուրս, օտարության մեջ, ուր նրանք իրերի բերումով ավելի են մոտեցել իրար, հասկացել միմյանց և ընդհանուր լեզու գտել:

Ահա այսպիսի դեմքերից էին Աստրախանում գրեթե միաժամանակ գործող հայ մանկավարժ և գրող Սերովբե Պատկանյանը (1760—1837 թ.թ.) և վրաց գործիչ, նույնպես մանկավարժ, երբեմն թելավի սեմինարիայի տեսուչ և հետազոտում կուսակրոն հոգևորական ու բարձրաստիճան եկեղեցական Գալիտսը (1746—1821 թ.թ.), որոնց փոխհարաբերությանց մասին ցարդ ոչինչ հայտնի չէր:

1809—1827 և 1836—1837 թվականներին Ս. Պատկանյանը պաշտոնավարում է Աստրախանում, նախ 1809—1821 թվականներին իբրև նորաբաց Ազարյան դպրոցի ավագ ուսուցիչ, իսկ 1821—1827 թվականներին նորաբաց հոգևոր վարժարանի ուսուցիչ: Հեռանալով Աստրախանից 1827 թվականին, նա նորից վերադառնում է այնտեղ 1836 թվականին և մնում այնտեղ մինչև իր մահը (1837):

Ս. Պատկանյանի գրական գործունեությունը, ինչպես հայտնի է, արտահայտվել է նրա բանաստեղծություններում, որոնց ընդհանուր թիվն է 29: Սրանց մեջ 11-ը զուտ կրոնական բնույթի տաղեր են, իսկ մնացած 18-ը պատմական և այլ բովան-

դակությամբ խաղեր, ձոներ և այլն¹, որոնց բնութագիրը տալիս է Հր. Աճառյանը այսպես. «Պատկանյանի պատմական տաղերը նվիրված են ոռա-տաճկական և ոռապարական պատերազմներին. նրա երգերին նյութ են դարձել Տփղիսի ավերումը Պարսից ձեռքով, Յիջիանովի հաղթանակը, Գանձակի առումը, Դավիթ-Դանիելյան վեճերը, էջմիածնի ազատությունը և այլն: Գովարանական տաղերը նվիրված են ժամանակակից նշանավոր անձերին՝ ոռաց Աղեքսանդր Ա և Նիկողայոս Ա կայսեր, Եփրեմ կաթողիկոսին, Աստրախանի առաջնորդ Հովհաննես արքեպիսկոպոսին և ռուսաց Գալիտս արքեպիսկոպոսին², ներսես Աշտարակեցուն»³ և այլն:

Նույն տարիներին, երբ Ս. Պատկանյանը ապրում և գործում էր Աստրախանում, այդտեղ պաշտոնավարելիս է եղել նաև Թելավի սեմինարիայի երբեմնի տեսուչ Գալիտսը, որը հայտնի է վրաց գրականության մեջ «Գալիտս Ռեկտորի» հորջորջումով⁴:

Վրաց գրականության մեջ Գալիտսը հիշատակվում է երեք աղբյուրներով՝ Բարա-

1 «Երգք Սերովբե վարժապետի Պատկանյան, ի լոյս ընծայեալ աշխատասիրութեամբ Աւետիք Խաչեկանց, Մոսկվա, 1857:

2 Հեղգծումը մերն է. — Լ. Մ.-Բ.

3 Հր. Աճառյան, «Պատմութիւն հայոց նոր գրականութեան», Վաղարշապատ, 1906, էջ 115:

4 Լ. Մելիքսեթ-Բեկ, «Անժանոթ նյութեր Գալիտս Ռեկտորի մասին», Թբիլիսիի Պետական համալսարանի աշխատություններ, 69, Թբիլիսի, 1958, էջ 385—391 (վրացերեն):

բաշվիլի՝ անկասկած, իսկական ազգանունն է, որը մատնանշում է նրա իշխանական (թավադական) ծագումը, Թաղաշվիլի՝ առաջացել է նրա հոր Թաղայի անունից, հետևապես հայրանունն է և ոչ թե ազգանունը, իսկ երրորդը՝ Նաշվիլի՝ առաջացել է նույն իր հոր Թաղայի վարած «նացվալի» պաշտոնից, որը բառացի նշանակում է «փոխանորդ», հետևապես ստացվում է նաշվալիի (փոխանորդի) որդի:

Գալիոսը ծնված պիտի լինի 1746 թվականի մոտերքում: Նա աշակերտել է վրաց Անտոն Ա կաթողիկոսին, որից և ստացել է 1765 թվականին սարկավագի աստիճան: 1772 թվականին ճանապարհորդել է Պետերբուրգ՝ իբրև քարտուղար Վրաստանից գնացած դեսպանության և մի առժամանակ ուսանել է Ալեքսանդր Նևսկու մայրավանքի սեմինարիայում, ապա Մոսկվայի հոգևոր ճեմարանում, որն ավարտել է 1778 թվականին: Կարճ ժամանակով հայրենիքում լինելուց հետո նա նորից Պետերբուրգումն է, ուր 1779 թվականին ձեռնադրվում է կուսակրոն քահանա, իսկ 1780 թվականին վարդապետ: 1782 թվականին նա ստանձնում է Թելավի (Կախեթի երեմնի մայրաքաղաքի) նորաբաց հոգևոր սեմինարիայի տեսչի պաշտոնը, ուստի և ցմահ պահպանում է «Գալիոս-Ռեկտորի» հորոշումը: 1783 թվականին նա մասնակցում է Գեորգի-Լսկում կնքված ռուս-վրացական պայմանագրին⁵, 1784 թվականին Պետերբուրգումն է, 1785—1789 թվականներին՝ Կրեմենլուգում, 1790—1792 թվականներին՝ Մուղա-վիայի Ցասսա քաղաքում, 1793 թվականին ձեռնադրվում է Աստրախանի թեմի մեջ մտնող Մոզդոկի (Հյուսիսային Կովկասի) քրեպիսկոպոս, 1799—1803 թվականներին Պենզայի եպիսկոպոսն է, իսկ 1808—1821 թվականների միջոցին՝ Աստրախանի և Ստավրոպոլի արքեպիսկոպոսը: Վախճանվել է Աստրախանում 1821 թվականի 20 փետրվարին և թաղվել է 24 փետրվարին Աստրախանի ներքևի տաճարում:

Գալիոսի կենսագրությունից առանձնապես ուշադրության արժանի է նրա որոշ մոտիկությունը, շփումը հայ իրականության հետ, այն աստիճանի, որ նա նույնիսկ ուսումնասիրել է հայերեն լեզուն, ինչպես վկայում են նրա ժամանակակից վրաց պատմիչներ:

⁵ Վ. Գրիգորյան, «Ռուսական կայսրության պետական կոլեգիաների Եվրասիական ղեկավարման հայերեն թարգմանության մասին», «Տեղեկագիր Հայկական ՍՍՌ գիտությունների ակադեմիայի», 1956 թ., № 4, էջ 11, ծան. 1:

Հովհաննես Բագրատիոն արքայազնը, «Կալմասոբա» (=Կալի մասունք) ստվար երկասիրության հեղինակը, իր «Համառոտ հաղորդագրություն վրաց գրողների մասին» գրվածքում, որը նույն «Կալմասոբա»-յի մասն է կազմում, Գալիոսին նվիրում է հետևյալ տողերը. «Գալիոսը սնվեց Անտոն կաթողիկոսից փիլիսոփայական և աստվածաբանական գիտություններով: Հմուտ լինելով ռուսերենին՝ նա գիտեց նաև լատիներեն և հայերեն գիրը»:

Դավիթ և Բագրատ Բագրատիոն արքայազնների «Նոր պատմություն» և «Նոր պատում» կոչված երկերի շարունակող անանուն հեղինակը գրում է. «Սույն՝ 1821 թվականի փետրվարի 21-ին վախճանվեց Գալիոս արքեպիսկոպոսը, վրացին, Թաղայի որդին, Աստրախանում, որի թեմակալն էր ինքը: Սա հույժ կրթված մարդ էր՝ հմուտ ռուսերենին, վրացերենին և հայերենին... Սա վախճանվեց 75 տարեկան հասակում: Մնված ու դաստիարակված էր ծան թագավորի որդի Անտոն կաթողիկոսի կողմից: Սա իր ժամանակին հազվագյուտ էր Վրաստան երկրի համար և նրանից հետո, Աստված գիտե, կմնա՝ արդյոք նրա նման որևէ մեկը գիտուն մեր երկրում»:

Կասկածից դուրս է, որ Գալիոսն իբրև ռուսաց եկեղեցական նվիրապետության ներկայացուցիչ և իր ժամանակի նշանավոր եկեղեցական-քաղաքական գործիչ, շփումներ պիտի ունենար իր ժամանակակից՝ ռուսահայոց թեմի առաջնորդ Հովսեփ արքեպիսկոպոս Արղունիյանի հետ Հյուսիսային Կովկասում, Մուղավիայում և այլուր:

Սերովբե Պատկանյանն իր Աստրախանում ապրած տարիներին մոտ ծանոթություն և բարեկամական հարաբերություն ունենալով Գալիոս արքեպիսկոպոսի հետ, նրան նվիրել է հատուկ սրտառուլ բանաստեղծություն՝ «Առ հայրապետն Գալիոս» վերնագրով⁶, ուր իրեն անվանում է «երգաբանող անուան», «բնագող վասն կենաց», «գալակ» և «կոչնա-տէր որդի», վերջապես և «յօրինող ծառայ» Գալիոսի:

⁶ «Կալմասոբա», Բ, Թբիլիսի, 1948 թ., էջ 191 (վրացերեն)։— Լ. Մ. Մեխրեթ-բեկ, «Վրաց աղբյուրները Հայաստանի և հայերի մասին», Բ, Նրևան, 1955, էջ 256 (ընդգծումը մեջբերումի մեջ մերն է։— Լ. Մ.-Բ.):

⁷ Նյուլթեր Վրաստանի պատմության համար՝ ժողոված արքայազն Դավիթ Գեորգիի որդու և նրա եղբայրների կողմից: Թբիլիսի, 1905, էջ 157—158 (վրացերեն)։— Լ. Մ.-Բ., «Վրաց աղբյուրները», Բ, էջ 276, 280 (ընդգծումը մեջբերումի մեջ մերն է։— Լ. Մ.-Բ.):

⁸ Ներքե Սերովբե վարժապետի Պատկանյան, էջ 64—65:

Բանաստեղծությունը, որը 6 տուն է պարունակում, յուրաքանչյուրը 5 տող, հետևապես ամբողջը 30 տող, ակրոստիկա է՝ «Գ-Ա-Յ-Ի-Ո-Ս» գլխատառերով, և գրված է, ըստ Ա. խաղեղյանի, 1813 թվականին:

Ահա և այդ բանաստեղծությունը ամբողջությամբ⁹.

ԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏՆ ԳԱՅԻՈՍ

Քայիոս Հայրապետ,
Սրբազնագոյն դիտապետ,
Ընտրեալ յԱստուծոյ,
Ռուսաց քահանայապետ.
Օրհնեա՛, աղաչեմք, զերգարանդս
անուան ԲՈ:

Արդար դատելով,
Ի կայսերէն ընտրելով.
Ասպետ կաւարեր,
Հովիւ հօտի քո սիրով.
Օրհնեա՛, պաղատիմք, զրմպոդս վասն
կենաց ԲՈ:

⁹ Բանաստեղծության մեջ ընդգծումները մերն են:—
Լ. Մ.-Բ.,

Յիսուս Փրկչի
Եւ Ալեքսանդր Պապովիչի
Մանօթ սիրելի,
Ռուսաց սուրբ հովիւ բարի,
Օրհնեա՛, աղերսեմք, զսիրախումբ
զաւակս ԲՈ:

Քմաստութեամբ քով,
Աստուածաշնորհ հոգով
Զաստրախան լնուս
Սուրբ մարգարտօք իբր զծով.
Օրհնեա՛, Սրբազան, բոլոր ներկայ
որդիս ԲՈ:

Արդիք ըստ հոգւոյ,
Բազմեալք աստէն ի սպաս քո.
Ուրախ եմք ըզքեւ,
Զսրբազան հայրութեամբդ,
Օրհնեա՛, Հայրապետ, զկոչնատէր
որդին ԲՈ:

Սուրբ Հայրապետին
Յօհան Ոսկեբերանին
Վարուց համեմատ,
Օրինակ բարեաց ազգին,
Օրհնեա՛, Սրբազան, զյօրինող ծառայ ԲՈ:

[1813]

